

FARG'ONA VODIYSI MILLIY GAZLAMALARIDAN FOYDALANIB ZAMONAVIY ISHBILAR MON AYOLLAR LIBOSINI YARATISH

Boymatova Kamola Abduraxmon qizi

Namangan muhandislik-texnologiya instituti

“Dizayn” kafedrasi assistenti

E - mail: kamola boymatova@gmail.com.

O'ktamova Zuhaxon Shukurjon qizi

Namangan Muhandislik Texnologiya instituti talabasi.

Qudratova Manzura Abduhakim qizi

Namangan Muhandislik Texnologiya instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ayollar Farg'ona vodiysi milliy liboslaridan, qo'llanilayotgan matolar tahlili, materiallarining fizik-mexanik va ekspluatatsion xususiyatlarini o'rganilib, shu tahlillar natijasida ayollar uchun zamonaviy hamda murakkab shaklli liboslar yangi assortimenti ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Farg'ona vodiysi milliy liboslari, matolar tahlili, chidamlilik, qayishqoqlik, to'qilishi, mayinlik, adras, banoras, obyar, kanaus, Parpasha, shoyi.

Аннотация: В статье исследуются национальные костюмы женщин Ферганской долины, анализ используемых тканей, физико-механических и эксплуатационных свойств материалов, в результате чего была создана новая линейка современной женской одежды сложной формы. развитый.

Ключевые слова: национальные костюмы Ферганской долины, сохранение тепла, прочность, эластичность, пористость, мягкость, габардин, диагональ, креп, стеклярус, кашемир, твид, полушубок, пальто, тренч, обивка

Annotation: This article examines the national costumes of women in the Fergana Valley, the analysis of the fabrics used, the physical-mechanical and operational properties of the materials, as a result of which a new range of modern and intricately shaped clothes for women was developed.

Key words: Fergana Valley national costumes, heat retention, durability, elasticity, porosity, softness, gabardine, diagonal, crepe, bugle, cashmere, tweed, half coat, overcoat, trench coat, olster.

An'anaviy milliy liboslar tarixiga nazar tashlansa, necha ming yillar davomida ularning vazifalari va xususiyatlari va xususiyatlari shakllanganini ko'rish mumkin. Ma'lumki, kiyimning birinchi va asosiy vazifasi tanani sovuqdan va tabiatdagi turli noqulay vaziyatlar va ta'sirlardan ximoyalashdan iborat. Vaqt o'tib, kiyimlar shaklan va vazifasiga ko'ra o'zgaragan. Bunga tashqi tabiiy muhit, xo'jalik talablari, e'tiqodiy qarashlar, ijtimoiy-madaniy yo'nalishdagi o'zgarishlar, milliy va diniy qarashlar bevosita ta'sir ko'rsatgan. Natijada kiyimning ikkinchi muhim, ya'ni ijtimoiy ajratuvchi xamda marosimiy-e'tiqodiy vazifasi paydo bo'lgan. An'anaviy kiyim-kechaklar etnosning o'ziga xos etno ijtimoiy ramzi yoki har bir xalqning etnik mansubligini, ijtimoiy va oilaviy holatini ko'rsatuvchi o'ziga xos "etnik pasporti" hisoblanadi [1].

Darhaqiqat, insonni kiyimsiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, har bir xalqni uning an'anaviy milliy liboslarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu bois ham har bir xalq o'z xo'jalik yo'nalishi, turmush tarzisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu bois ham har bir xalq o'z xo'jalik yo'nalishi, turmush tarzi, yashayotgan mintaqasidagi iqlim, ijtimoiy tuzum, mafkuraning ba'zi unsur va talablari, urf-odatlar, diniy e'tiqod me'yorlariga xos va mos tarzda kiyingan. Qolaversa, kiyim shaklan o'zgarishlarga uchrash jarayonida o'ziga xos taraqqiyotni boshdan o'tkazgan. Bu rivojlanish bilan hamohang tarzda o'ziga xos kiyinish madaniyati ham shakllanib borgan.

Farg'ona vodiysi aholisi orasida ham asrlar mobaynida o'ziga xos kiyinish madaniyati va u bilan bog'liq an'analar shakllangan. Bu an'analarda vodiylar xalqining bir necha ming yillik milliy va diniy qadriyatlarini ham o'zini namoyon etgan. Farg'ona vodiysi aholisi ham boshqa mintaqalarda yashovchi xalqlar singari yozda an'anaviy milliy kiyim-bosh tarzida do'ppi, yaktak, belbog', choriq, qishda esa telpak, chopon, belbog', shim, maxsi-kovush kiyganliklarini ta'kidlash o'rinlidir. Kiyimlar bir to'plam, ya'ni bosh-oyoq kiyim (komplekt) qilib tayyorlangan: ichki kiyim, ustki kiyim, bosh kiyim, oyoq kiyim, kiyim bezaklari. Shuningdek Farg'ona vodiysi kiyimlari matolari rangining sokinligi bilan ham boshqa hududlar libosidan ajralib turgan.

Farg'ona vodiysi kiyimlarida qora va yashil ranglar ko'proq ishlatilgan. Farg'ona vodiysi va Toshkent O'zbekiston Respublikasining boy mintaqalari qatoriga kiradi. Ular qadimiy Ipak yo'lida asosiy bo'g'in hisoblangan.

Farg'ona vodiysi milliy liboslari ichki, ustki va kishilik kiyimlaridan iborat bo'lgan: lozim, kamzul, yengil xalat (mursak, kaltacha), yengsiz nimchalar. Paranji ham an'anaviy ayollar ustki kiyimi sanalib, ichidan qora ot yolidan ishlangan "chachvon" tutilgan (1-a, b rasmlar).

a)

b)

*1-rasm: a) XIX-XX asr Farg'ona vodiysi erkaklar,
b) ayollar tarixiy milliy liboslari*

Farg'ona vodiysi ayollarining bosh kiyimlari ham turlicha, masalan ro'mol, peshonabog' do'ppilar bo'lib, ularning har biri o'ziga yarasha matodan, rang-barang ip-ipaklardan tikilgan.

Ayollar poyabzali: mahsi, kovush, kalish kabilar ko'n yoki rezinadan ishlangan. Zeb-ziynatlar o'zbek ayollari kiyim-kechagining tarkibiy-zaruriy bo'lagi sanalib, ular o'zining go'zalligi, nafisligi, jozibadorligi bilan hayratga soladi.

Hozirgi zamon kiyimlari milliy an'analar bilan chog'ishib ketgan. Masalan, shaxar va qishloqlardagi ayollar xonAtlas kiysa, erkaklar do'ppi kiyishmoqda. Qishloq xo'jaligida mashg'ul kishilar esa hozirgacha oq yaktakni ish kiyimi sifatida kiyadilar. Chunki milliy kiyimlarimiz bizning hayot tarzimizga va iqlimimizga moslangan, shu bois, erkak va ayollarning xonaki kiyimlarida ham an'anaviy liboslar o'z davomiyligini saqlab qolmoqda [2].

XIX asrda o'zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan asosiy matolar sirasiga ip gazlama, ipak, nimshoyi va shoyi gazlamalar kiradi. Buhoro, Samarqand, Qo'qon, Marg'ilon, Namangan va boshqa shaharlarda an'anaviy o'zbek ipak (kanavo'z, shoyi, xon atlas), nimshoyi (beqasam, banoras, adras) gazlamalaridan tikilib, ulardan tikilgan turfa kiyimlar bilan dunyoga mashhurdir.

O'rganilgan tadqiqotga ko'ra bizgacha yetib kelgan o'zbek milliy kiyimlari va matolari XIX-XX asrga oid hisoblanadi. Milliy matolarimiz rang-barangligi bilan ajralib turadi, Har bir viloyatning o'ziga xos bezaklari va rang tanlash usuli mavjud bo'lgan [3].

Tadqiqot davomida biz Farg'ona vodiysidagi mavjud milliy matolar assortimentlari, nomlanishi, tolaviy tavsiflari, hususiyatlarini o'rganib tahlil qildik. Quyidagi jadvallar hamda gistogrammalarda olingan natijalari yoritgan holda, milliy matolardan zamonaviy shaklli ayollar libosi yaratildi.

Milliy matolar assortimenti

2-jadval

GAZLAMA NOMI	KO'RINISHI	TAVSIFI
Shoyi		Shoyi XIX-XX asr 1-yarmida O'rta Osiyoning barcha ipakchilik rivojlangan markazlarida ishlab chiqarilgan. Shoyining arqoq va tanda iplari bir xil ingichka ipak iplardan iborat bo'lib, sodda to'qilgan: har bir arqoq ip orasiga tanda iplar tushgan, yuzasi silliq, o'ng-tersi bir xilda bo'lgan; eni 33-35 sm, XX asrning 30- yillaridan 50-54 smga kengaygan.
Atlas		Atlas (mutloq silliq) -shoyi va yarim shoyi (arqoq sifatida jun yoki lyen ip ishlatilgan) sirti silliq yaltiroq atlas o'rilishidagi gazlama. Bu gazlamada arqoq va tanda bir-biriga nisbati 1:5, ya'ni gazlama o'rilishida arqoq ipi tanda ipiga nisbatan gazlama sirtida besh marta kam paydo bo'lganligi tufayli, gazlamaning sirtida mukammal silliq hosil bo'ladi.
Kanaus		Kanaus yoki kanoviz sof ipakdan to'qilgan. Kanoviz matosi bir necha hunarmandlar ishtirokida tayyorlanadi. Ipak ipga chizmakash gullarni abrbandi usulida chizib beradi, to'quvchi bo'yalgan ipdan mato to'qiydi. Farg'ona kanovizlari qo'shni xonliklarda juda qadrlangan. Buxoroda shoxi nomi bilan ham atalgan.
Adras		Adras - tanda ipi tabiiy ipakdan, arqog'i qalin ipdan to'qilgan gazlama. Guli ikki tomonlama bo'lganligi uchun ba'zi joylarda duro'ya deb ataladi. Arqoq ipi yo'g'onroq bo'lganligi uchun gazlama yuzasida ko'ndalang chiviqlar hosil bo'ladi. Kudunglanish natijasida yuqori navli adrasning bir tomoni atlasdek silliq bolib, ikkinchi tomoni tovlanib turadi.

<p>Beqasam</p>		<p>Beqasam yoki beqasab yo'l-yo'l gulli pishiq mato bolib, tanda ipi ipak arqog'i ipdan toqiladi. Arqoq ipi tanda ipidan yog'onroq bo'lgani uchun mato yuzasida g'adirbudirlik hosil boladi. To'qish jarayonida arqoq ipi ho'llanib turiladi. Maxsus ishlov berilib, kudunglangandan so'ng, beqasamning bir tarafi atlasdek silliq bir tarafi tovlanib turadi. Oldindan bo'yalgan tanda iplari ishlatilishi natijasida beqasam guli ikki tomonlama xilmaxil va rang-barang bo'ladi.</p>
<p>Banoras</p>		<p>Banoras - tanda ipi shoyi, nimshoyi, arqog'i ipdan to'qiladigan pishiq mato, to'qilishi beqasamga o'xshash. Beqasamdan faqat gullari bilan farq qiladi. Banoras asosan kumushrang oq tusli bo'lib, uni zo'rg'a ko'rinadigan qoramtir yo'llar kesib o'tadi. Banorasning asl vatani Hindiston, lekin Buxoro, Qo'qon va Namanganda ham qadimdan to'qilgan.</p>
<p>Parpasha</p>		<p>Parpasha yoki paripasha nafis yo'lli nimshoyi mato bo'lib, ko'kimtir kulrang tusda bo'lgan. Tanda iplari oq ipakdan, arqog'i to'q ko'k rangli ipdan qo'l dastgohida to'qilgan. To'qish jarayonida tanda iplari orasida maxsus qoldirilgan joylarda hosil bo'ladigan teshikchalar orqali arqoq ipini ko'rinishi ingichka yo'llar hosil qiladi. Buxorolik ustalar ip va ipak iplarini teng ishlatganlar. Farg'ona vodiysida to'qilgan ipak ko'p ishlatilgan paripasha qimmat bo'lib, nihoyatda qadrlangan. Parpashadan asosan, ayollar paranjisi tikilgan.</p>

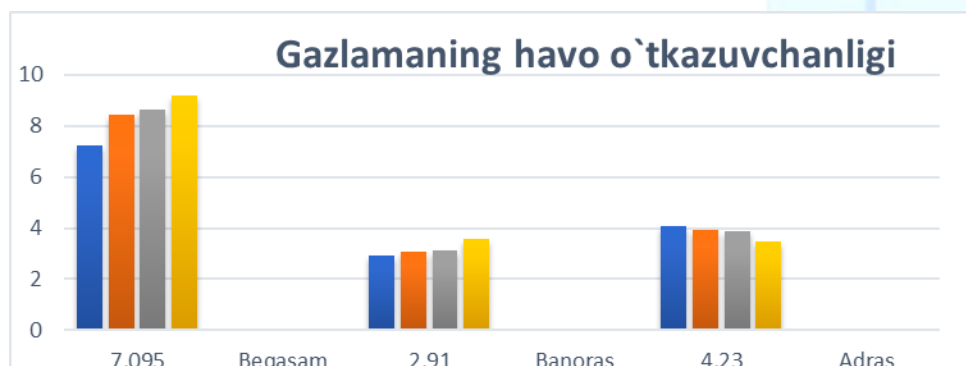
Kiyimlar inson tanasi bilan bevosita aloqada bo'lib, uning sifati buyum loyihalashda hisobga olinadi, ishlab chiqarish jarayonlarida ta'minlanadi va eksplutatsiya davrida namoyon bo'ladi. Shu sababli kiyimning tolaviy tarkibi hamda qo'llanilgan homashyo turi, gazlamaning fizik xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Farg'ona vodiysi milliy va zamonaviy ayollar kiyimlari uchun qo'llaniluvchi gazlamalarning havo o'tkazuvchanligi yuqori bo'lishi zarurdir. Milliy va zamonaviy ayollar kiyimlarini ishlab chiqarish maqsadida tadqiqot ishi belgilandi va ob'ekt sifatida Namangan viloyati savdo markazlarida xaridorlar uchun taqdim etilgan milliy beqasam va adras atlas gazlamalar tanlandi.

Milliy atlas, adras, beqasam gazlamalar to'qilishi, tola tarkibi va boshqa xususiyatiga ko'ra bir nechta guruhlariga bo'linadi. Gazlamalarning havo o'tkazuvchanligi gazlamalarga qo'yiladigan gigenik ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, Namangan Muhandislik-Texnologiya Instituti sinov laboratoriyasi zamonaviy havo o'tkazuvchanlikni aniqlash YG-461E jihozida tanlangan na'munalar $B(\text{sm}^3/\text{sm}^2 \cdot \text{sek})$ GB/5453 (ISO 9237) standarti bo'yicha tayyor kiyim –kechak matolari uchun bosim-100 Pa, diapazon o'lchami- $\varnothing 8.0$ mm bo'lgan normal sharoitda sinovdan o'tkazilib, quyidagi formula yordamida aniqlandi.

$$B = \frac{V}{S \cdot T} \text{ см}^3 / \text{см}^2 \cdot \text{сек}$$

Uskunalarda eksperimental-tajriba usulida fizik-mexanik ko'rsatkichlari tajriba davomida gazlamalarning ikkala tomoni bo'yicha berilgan bosim farqidan 1 sekund ichida 1sm^2 matodan o'tayotgan havo miqdorini ko'rsatuvchi koeffisient bilan aniqlanadi (1-rasm).

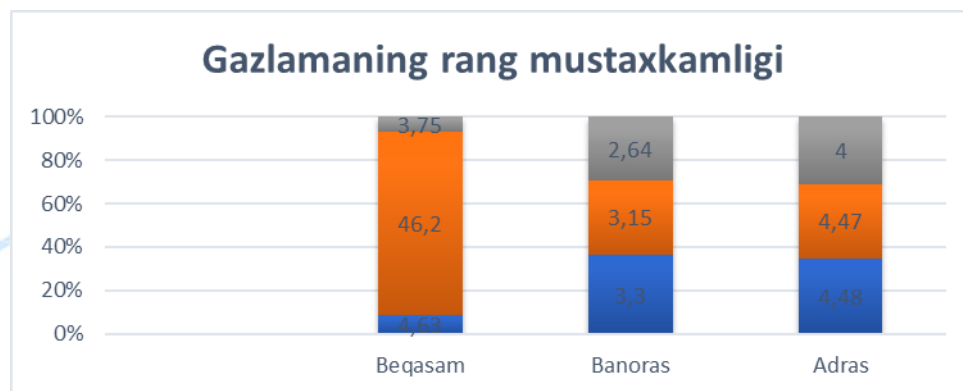

2

Milliy gazlamalarimizni rang mustahkamligini aniqlash maqsadida gazlamadan 20x20 sm o'lchamli namuna kesib olindi, ZK-200C modeldagi elektron tarozida na'muna og'irligi aniqlab olindi, na'munani 15 daqiqa davomida gazlama rang mustahkamligini aniqlovchi uskuna yordamida yuvildi.

Na'munani quritib, elektron tarozi yordamida yana og'irligi aniqlandi, tadqiqot natijalari tahlil qilindi (3-rasm).

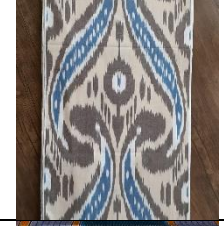

Gazlamaning havo o'tkazuvchanligi

3-rasm. Gazlamaning rang mustaxkamligi

Milliy gazlamalarning fizik-mexanik ko'rsatkichlari

3-jadval

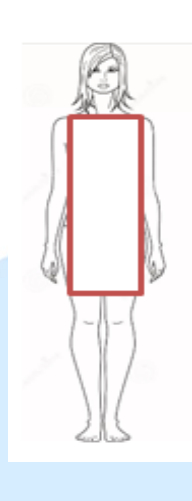
Namuna	Nomi	Havo o'tkazuvchanligi	Rang mustaxkamligi
	Atlas	2,58	2
	Adras	3,15	4,23
	Beqasam	46,2	7,95
	Banoras	4,47	2,91

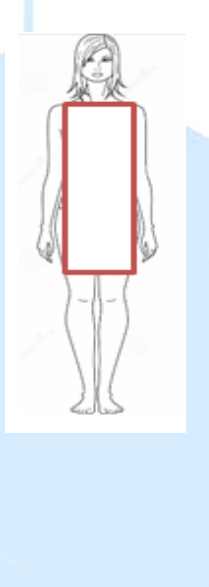
Shakl predmetning tashqi ko'rinishini ifodalaydi. Milliy gazlamalar yumshoq va egiluvchan bo'lgani sababli o'z shakliga ega emas. Shu boisdan kiyimning shakli deganda uning odam tanasida hosil qilgan konfiguratsiyasini hosil qiladi.[8]

Tadqiqot davomida milliy ayollar liboslarini shakli turlari va hususiyatlari taxlili asosida gazlamalar tavsiya qilindi (4-jadval).

Milliy liboslar modellarining retrospektiv tadqiqoti

4-jadval

	Tashqi ko'rinishi	Rang	Siluet shakli	Dekorativ yechimi
1		2015-yil bahor uchun moda xaftaligida eng ko'p taqdim etilgan urf ranglar – qizil, anor qizil, pushti ranglar. SHu bilan birga klassik ranglar – qora, jigarrang, oq, kulrang, oq va qoraning kombinatsiyasi, ham urfligicha qolgan.		Ko'ylak, Trapetsiyasimon siluetda. Yelkadan kengaygan, yengi yahlit bichilgan, dekorativ bezak sifatida adras matosi naqshlaridan foydalanilgan. Adras - tanda ipi tabiiy ipakdan, arqog'i qalin ipdan to'qilgan gazlama.
2		2016-yil bahor yoz mavsumi uchun moda xaftaligida eng ko'p taqdim etilgan urf ranglar – klassik ranglar: oq va qaymoq rang yorqin qizil, pushti va ko'kish ranglar urfda bo'lgan.		Klassik uslubdagi kostyum, yubka, to'g'ri bichimli siluet Yengi uzun to'g'ri bichimli. Shoyi- arqoq va tanda iplari bir xil ingichka ipak iplardan iborat, sodda to'qilgan: har bir arqoq ip orasiga tanda iplar tushgan, yuzasi silliq, o'ng-tersi bir xil.

3		<p>2017-bahor yoz mavsumi moda xaftaligida eng ko'p taqdim etilgan urf ranglar–ko'kish, kulrang, pushti shaftoli, qaymoq rang, och sireny ranglar. SHu bilan birga qizil, anor qizil, sariq va zumrad ranglar ham ko'p uchraydi.</p>		<p>Bazmlarga mos kiyim bulib libos ikki qavatdan iborat ustki qismi yaxlit yeng bulib , uzunligi belgacha. Ichki qismi uzun beldan pastga kengaytirilgan shoyi matosidan foydalanilgan.</p>
4		<p>2018-yil bahor moda xaftaligida eng ko'p taqdim etilgan urf ranglar – Klassik ranglar: qaymoq va qum rangi,pushti,siyoh rang to'q qizil va rangi SHu bilan bir qatorda yorqin qizil, pushti va ko'kish ranglar urfda.</p>		<p>Klassik ranglardan foydalanilgan Adras matosidan foydalanilgan tanda ipi tabiiy ipakdan, arqog'i qalin ipdan to'qilgan gazlama.Libos ikki qavatdan iborat bo'lib Ustki qismi yengdan foydalanilgan ichki qismi esa kofta yubka bo'lib, kofta qismi to'g'ri bichimli , yubka qismida esa tahlamalardan foydalanilgan.</p>
5		<p>2019- yil bahor yoz mavsumi moda xaftaligida eng ko'p taqdim etilgan urf ranglar – Yorqin tusli ranglar sariq,havo rang,qizil ranglar urf buldi. Ayniqsa bu ranglar yoshlar modellarida eng ko'p uchraydi.</p>		<p>Bu libos asosan yorqin ranglardan foydalanilgan, ikki qavatdan iborat bo'lib, ichki qismi to'g'ri bichimli , ustki qismida yopinchiqdan foydalanilgan. Yopinchiq asosan shoyi matosidan tayyorlangan, oldi qismi kaketkalik uzun shleflik.</p>

6		<p>2020-bahor yoz mavsumi moda xaftaligida eng ko'p taqdim etilgan urf ranglar – pushti, qizil, anor qizil, qora, kulrang va uning turli ottenkalari.</p>		<p>Bu libos asosan yorqin ranglardan foydalanilgan bo'lib, ikki qavatli: ichki qismi to'g'ri bichimli, ustki qismiga yopinchiqdan foydalanilgan yopinchiq asosan shoyi matosidan batik usulidan foydalanib, milliy anor sur'ati chizilgan.</p>
---	--	---	--	--

Tadqiqot natijalari. Ushbu tadqiqot davomida milliy atlas, shoyi, beqasam, banoras adras kabi matolarning kelib chiqish tarihi fizik-mexanik ko'rsatkichlari tahlil qilindi, tahlildan so'ng, ishlab chiqilgan mahsulot ko'rinishini tavsiflovchi kontseptual dizayn ishlab chiqildi. Olingan natijalar asosida milliy murakkab shaklli zamonaviy ayollar liboslari uchun gazlama tanlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Сайрус Г, Мифология древнего мира. М. Наука, 1977.- С.127
2. G.K.Xasanbayeva M.Sh. Shomansurova “Mahsus kompozitsiya” Toshkent 2007-yil
3. Sohirova Z. “ Marketing va menejment”
4. Yunusxo'jayeva X.M. “Tikuv buyumlari texnologiyasi” kurs leksiya
5. Черемных А. И. “Основы художественного проектирования одежды” .М 1986 г
6. O'zbek milliy kiyimlari XIX-XX asrlar to'plab nashrga tayyorlovchi matnlar muallifi N.Sodiqova.-T.muallifi N.muallifi H.Содикова. -Т. Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2006. 5
7. Узбекистон Миллий Энциклопедияси. -Тошкент, 2000. - Т. 1. - Б. 138.
- 8.Namangan muhandislik texnologiya insitut 2-Tom. K.Boymatova .M.Nazarova.